

179169

DİN-KÜLTÜR VE ÇAĞDAŞLIK

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	179169
Tas. No:	297.92 KUT.0



ERÜ



Din-Kültür ve Çağdaşlık

2004 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri

Yayın No: 378

Sempozyumlar ve Paneller Serisi: 38

© Bütün Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir

1. Baskı, Mayıs 2007, Ankara, 1.000 adet

ISBN 978-975-389-500-2

07.06.Y.0005.378

Redaksiyon : Dr. Mehmet BULUT

Kapak ve İç Tasarım: TN İletişim

Kufi Besmele: Hişâm el-Ğarâvî

Uygulama: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Kurulu'nun

18.04.2006/14-2 sayılı kararıyla uygun görülmüş ve

Mütevelli Heyeti'nin 29.04.2006/1206-4

sayılı kararıyla basılmıştır.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin dizgi,

fotomekanik, ofset ve cilt tesislerinde hazırlanıp basılmıştır.

TÜRKİYE DIYANET VAKFI

Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

OSTİM Örnek Sanayi Sitesi

1. Cadde 358. Sokak No: 11 06370 Yenimahalle / Ankara

Tel: 0312. 354 91 31 (pbx) Faks: 354 91 32

e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

Dinî Söylemin Aktüel Durumu Üzerine

Bazı Düşünceler

Doç. Dr. Ali İhsan YITIK*



Öğrenci: Din gençlere çekici gelmiyor.

Soru: Niçin?

Cevap: Din çok kuru ve çok zor bir şey olarak takdim ediliyor.

Soru: Dinden söz edildiğinde aklına ne geliyor senin?

Cevap: Arabistan çölleri, çadır ve Peygamber zamanındaki kabile yaşamı!

Soru: Niçin bu kadar geçmişe dönük bir imaj?

Cevap: Çünkü bize verdikleri imaj geçmişe dönük. Bu imajların çoğu bin dört yüz yıl öncesine ait.

Soru: Gençler din konusunda ne düşünüyorlar?

Cevap: Çoğu gence göre din eline bir sopa almış ve sokağın köşesinde bekliyor sizi..”

(Farhad Khosrokhavar-Oliver Roy, *İran: Bir Devrimin Tükenişi*, s. 134-135)

İranlı bir üniversite öğrencisinin bu söyleşide dile getirdiği “dinin çok kuru ve çok zor bir şey olarak takdim edildiği ve dinî söylemin şimdiden ziyade hep geçmişe yönelik olduğu” ve dolayısıyla günümüz gençlerine cazip gelmediği veya onların ihtiyaçlarına cevap veremediği şeklindeki düşüncelerinin sadece İran değil, ülkemiz için de geçerli olduğunu düşünüyoruz. Böyle bir sonuca ulaşmamızda, İslâm’ın modern dünyadaki durumuyla ilgili genel gözlemlerimizin yanı sıra İz-

mir'de din değiştiren bazı gençlerle ilgili sürdürdüğümüz özel çalışmalarda elde edilen bulguların da etkili olduğunu söylemek gerekir. Zira böyle gençlerin ortak şikayetlerinden biri, İslâm diniyle ilgili ilmiyal kitapları ve Kur'an meâllerini anlamadıkları veya bunların bugünün değil geçmişin sorunlarını ele aldıklarını söylüyor olmalarıydı. Daha da önemlisi, onlar, din değiştirmelerinde en etkili faktörün bu olduğunu iddia ediyorlardı. Böyle iddiaların zaman zaman bir çeşit propaganda veya siyaset gereği dile getirildiğini biliyoruz. Bununla birlikte, Kur'an'ın mesajı ve Hz. Peygamber'in sünnetinin günümüz insanına anlatılması konusunda ciddi problemlerimiz olduğunu da inkâr edemeyiz. Dinî söylemlerimizde karşılaştığımız bazı problemler ve bunların muhtemel nedenlerini dört ana başlık altında özetlemek mümkündür.

A- Dinî nasların yorumlanmasında ve bugüne aktarılmasında karşılaştığımız problemlerin en yaygın olanı, onların ilk ortaya çıktıkları sosyo-kültürel ortamı bilmemek veya söz konusu olayların aktarıldığı orijinal dile tam vâkıf olamamaktan kaynaklanan sorunlardır. Halbuki geçmişe ait ifadelerin lânyıkıyla anlaşılabilmesi ve modern dönemde yaşayan bir müslümanın hayatında düstur haline gelebilmesi için ne söylenildiği kadar niçin öyle denildiğini veya neden böyle bir benzetme kullanıldığını bilmek gerekir. Aksi bir yaklaşım, günümüzde olduğu gibi din adına birçok tartışma veya eleştiriye yol açmaktadır. Bunlara din dilinin sembolik ve analogik karakteri de eklenince, dinsel tartışmalar "kıssatun lâ tentehi"ye dönüşmekte ve din konusunda insanların zihinleri karışmaktadır. Sanırım, bu durum örnekleri Kur'an âyetlerinin tercüme ve tefsirleri ile Hz. Peygamber'e ait söz ve davranışların yorumlanmasında görülmektedir. Çünkü "Cahiliye döneminin cahili" olmak, Kur'an âyetleri veya Hz. Peygamber'in sözlerinin yanlış anlaşılması gibi arzu edilmeyen sonuçlar doğurmaktadır. Ayrıca insanlara "gerçek dini Kur'an'dan veya Hz. Peygamber'in hadislerinden öğrenin" gibi telkinlerin de pratikte çok fazla bir yararı olmamakta, belki de dinin modern şartlara uygunluğu konusunda kafalarının karışmasına yol açmaktadır. Bugünkü dinsel tartışmalarımızın en azından bir kısmının böyle tartışmalar, böyle yanlış yorumlardan kaynaklandığı söylenebilir.

Şu örneklerin meramımızın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağını düşünüyorum;

Birinci örnek: Zaman zaman Kur'an'daki sözde tenâsüh öğretisinin varlığına delil olarak ileri sürülen şu âyettir:

"Onlar: Rabbimiz, bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Biz de günahlarımızı itiraf ettik. Bir daha bu ateşten çıkmaya yol var mıdır? derler." (Mü'min, 40/11)

Özellikle âyetteki "bizi iki kere öldürdün" ifadesinin çok farklı şekillerde yorumlandığı dikkati çeker. Buradaki "iki ölüm" ifadesi bazen, "birincisi dünya hayatının sonunda, ikincisi ise, kabirde ilk sorgulama yapıldıktan sonra vuku bulacaktır"¹ şeklinde; bazen "birinci ölüm hali, rahimdeki canlanmadan önceki haldir, ikincisi ise, doğduktan sonraki ölümdür"² veya "birinci ölüm insanın sperm hali

¹ TDV, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*.

veya ondan önceki durumu, ikincisi de dünyaya geldikten sonra ölmektir”³ biçiminde bazen de Allah’ın bazı kimselere iki kere dünyaya gelme hakkı verdiği⁴ şeklinde yorumlanmaktadır. Bu kadar farklı yorum doğal olarak okuyucuların kafasını karıştırmakta ve ahiret inancı konusunda farklı tartışmaların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Halbuki âyetteki “iki kez ..” ifadesiyle anlatılmak istenen mananın, kemiyet değil, keyfiyet olması veya çokluktan kinaye olması kuvvetle muhtemeldir ve bu konuyla ilgili diğer âyetlere daha uygundur. Ayrıca Kur’an’ın Tevbe, 9/80 ve Mülk, 67/4 âyetlerinde de bu tür kullanıma ve anlayışlara örnekler vardır. Dahası biz, bugün modern hayatın sıkıntılarını aşmaya çalışırken, âyetin söz konusu ifadesine uygun gelecek biçimde “ölüp ölüp dirilmek” ifadesini kullanırız. Nasıl ki, bu durumda onu mecazi anlamda kullanıyor ve çektiğimiz sıkıntının ne kadar çetin olduğunu anlatmak istiyorsak, âyetteki “iki ölüm” ifadesinin de böyle yorumlanması daha doğru olacaktır. Zaten burada inkar edenlerin karşılaştığı sıkıntılı bir durum anlatılmaktadır. Dolayısıyla âyetin “*Onlar: Rabbimiz öldük öldük dirildik, günahlarımızı da itiraf ettik. Artık bu sıkıntudan bir kurtuluş yok mudur?*” şeklinde anlaşılması daha doğru olacaktır.

İkinci örnek: Bakara, 2/54. âyetidir “*Mûsa kavmine demişti ki: Ey kavmim! Şüphesiz siz, buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize kötülük ettiniz. Onun için Yaradanınıza tevbe edin de nefislerinizi (kötü duygularınızı) öldürün. Öyle yapmanız Yaraticınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah tövbenizi kabul etmiş olur. Çünkü acıyıp tövbeleri kabul eden ancak O’dur.*”

Burada muhtemelen Mûsa döneminde Mısır’da var olan bir kültü (Apis Öküzü) Sina Çölünde ve sonrasında devam ettirmek isteyen Yahudilerin tutumuyla ilgili bir hususa temas edilmektedir. Aynı sûredeki, 2/67-71. âyetlerde hikâye edilen *Tanrı adına sarı sığır boğazlama* emrinde de muhtemelen yine bu kültü atıf söz konusudur. Sanki burada önce ineğe/buzağıya tapmanın doğru olmadığı bildirilmekte, bilâhare sığırların tapılacak değil, ancak Allah adına kurban edilebilecek hayvanlar oldukları vurgulanmaktadır. Kısacası bu âyetlerde Kur’an’ın tasvip etmediği yanlış bir anlayışa temas edilmektedir. Halbuki meâl ve tefsirlerdeki tartışmaların daha ziyade “*bakara*” lâfzının tercümesiyle ilgili olduğu (inek/sığır/düve) görülmektedir. Dikkatin bu noktaya kaydırılması ise, hikâyenin amacını gölgelemekte ve doğru anlaşılmasını engellemektedir.

Üçüncü örnek: Nisâ, 4/157-158. âyetleridir. “*Biz Allah’ın elçisi, Meryem oğlu İsa Mesih’i öldürdük demelerinden ötürü (kendilerini yıldırım çarptı). Oysa onu öldürmediler ve asmadılar; fakat kendilerine, benzer/asıp öldürdükleri adam tıpkı İsa’ya benzer gösterildi. Onun hakkında ayrılığa düşenler, ondan yana tam bir kuşku içindedirler. O hususta tam bilgileri yoktur. Onu yakinen öldürmediler (onu öl-*

²Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzu’l-Furkan Kur’an Meâli*, s. 467’deki 2 nolu dipnot.

³Süleyman Ateş, *Kur’anı Kerim ve Yüce Meâli*, s. 467.

⁴Yaşar Nuri Öztürk, Sadi Çaycı.

dürdüklerini kesinlikle bilemediler). *Hayır, Allah onu kendisine yükseltti. Allah da-ima üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir.*"

Bu âyetler genelde Hz. İsa'nın Hıristiyanların iddialarının aksine çarmıhta ölmediğine delil olarak ileri sürülür. Hatta onun Tanrı katına yükseltildiği veya kıyametten önce mesih olarak geleceği şeklindeki yaygın anlayışların bile, dolaylı da olsa, böyle tercümelere dayandığını söylemek mümkündür. Çünkü, "Hz. İsa çarmıhta ölmediyse ve Kur'an'da onun ölümüne başka bir yerde temas edilmiyorsa, olsa olsa o göklerde oturan Babanın yanına gitmiş olmalıdır!" şeklinde bir sonuca gidilmektedir. Halbuki yukarıdaki âyetler, bizim meşhur sloganımız "şehitler ölmez vatan bölünmez" ifadesi göz önüne alınarak yorumlanmış olsa, hem daha doğru anlaşılmalı olacak hem de bu konudaki bir çok anlamsız tartışmanın önüne geçilmiş olacaktır. Nasıl ki, biz kendi ellerimizle kabre koyduğumuz insanların yüce değerini ve olağan üstü cesaretlerini vurgulamak için "onlar ölmedi, yaşıyorlar!" diye haykırıyoruz, Kur'an da benzer şekilde, ölümünün üzerinden yaklaşık altı asır geçmesine rağmen Hz. İsa'nın düşünceleri ve eylemlerinin insanların arasında yaşıyor olmasından ötürü böyle demektedir. Başka bir deyişle, Hz. İsa bizzat çarmıhta öldürülmüş olsa bile onun fikirleri asılamamış ve yok edilememiştir. Yani asılamayan ve öldürülemeyen İsa'nın bedeni değil, fikirleridir.

B- İkincisi, özellikle *ilmihal* türü eserler söz konusu olduğunda karşılaştığımız bir problemdir. Bu da büyük oranda dinî olanın ne olduğu veya hangi konunun ne kadar dinî ne kadar dünyevî olduğunu belirleyecek bir kriterin olmayışından kaynaklanan bir sorundur. Bilindiği gibi ilmihaller temel dinî bilgileri içeren el kitaplarıdır. İslâm'ın inanç, ibadet, muâmelât (günlük yaşayış), ahlâk ve siyer gibi konularına dair özlü bilgiler içerir. Tanımı bu olmakla birlikte bugün elimizdeki mevcut ilmihaller hayatın her alanıyla ilgili kısa bilgiler içeren ansiklopedik eserler niteliğindedir. Özellikle *muâmelât*da ilgili konular çok geniş bir çeşitlilik göstermektedir. Öyle ki atom bombasının yapılışı gibi fen bilimlerine ait konuların yanısıra Hıristiyan Batı'da din ve siyaset gibi medeniyet tarihi konularını da ilmihal adını taşıyan bir eserde bulmak mümkündür.⁵ Siyasetten tarihe, tıptan ekonomiye, matematikten metafiziğe çok değişik konuları içeren bir kitabı ise, uzmanlaşmanın arttığı ve önem kazandığı günümüzde tek bir yazarın nasıl başarabileceği ayrı bir problemdir. Bunu başarmaya çalışan bazı yazarların da zaman zaman gülünç durumlara düştükleri hepimizin mâlumudur. Ayrıca onların çoğu zaman İslâm'la veya Müslümanlarla ilgili yanlış kanaatlerin oluşmasına yol açtıkları da bilinmektedir.

Ülkemizdeki ilmihallerle ilgili bir başka problem ise, birçok *ilmihal* kitabının günümüz insanından ziyade 40-50 yıl önce köylerde yaşayan ve tarımla uğraşan insanlara hitap etmesidir. Dolayısıyla onların kullandıkları örneklerin çoğu, şehir toplumundan ziyade kırsal kesimde oturan ve çiftçilik ya da hayvancılıkla uğraşan

⁵ Bkz. Hüseyin Hilmi Işık, *Tam İlmihal Se'adet-i Ebediye*, İstanbul 1980, s. 502-512; Hayrettin Karaman ve diğerleri, *İlmihal (I-II)*, Divantaş, İstanbul, II, 252-260.

insanlara hitap etmektedir. Şehirlerde yaşayan kimselerin ise, bu ifade veya örnekleri anlaması ve kabul edebilmesi oldukça zordur. Örneğin çok yaygın kullanılan bir ilmihalde yer alan şu ifadeler, bu konuya iyi birer örnek olabilir: “..İçine murdar bir şey düşmüş olan mayı halindeki bir yemek veya zeytinyağı, bir kap içinde üç defa üzerine su dökülüp çalkalandıktan sonra alınmakla temizlenmiş olur.”⁶ Aynı cümleler nispeten sadeleştirilen yeni baskıda da şöyle yer almaktadır: “..İçine murdar bir şey düşmüş olan zeytinyağı ve benzeri bir yiyecek, bir kap içinde üç defa su döküldükten sonra çalkalanır ve her defasında suyu süzülerek yiyecek madde alınır, temizlenmiş olur.”⁷ Bununla ilgili hemen akla gelen iki sorudan ilki, zeytinyağının su ile nasıl temizleneceği, ikincisi ise, onun temizlenip temizlenmediğini kişinin çıplak gözle nasıl anlayabileceğidir. Acaba zeytinyağının veya kirlenen maddenin sıvı olduğu sadeleştirilen kimsenin aklına hiç gelmedi mi? Dahası, yiyecek ve içecek maddelerinin hijyenliği konusunda günümüzde karar mercininin din adamları değil, ilgili sağlık kurumları veya laboratuvarları olabileceği hiç düşünülmedi mi? Dahası, artık suların çıplak gözle ayırt edilemeyecek kadar kirli, ticari ilişkiler ve problemlerin de din adamının anlayamayacağı kadar karmaşık olduğunu neden kabul etmek istemiyoruz? Mahiyetini bilemediğimiz konular hakkında görüş bildirmenin, ne kadar iyi niyetli olursak olalım, dine ve Müslümanlara faydadan çok zarar verdiğini ne zaman idrâk edeceğiz?

C- Dinle ilgili eserlerde karşılaştığımız üçüncü sorun ise, dinî söylemlerimizi bilimsel verilere dayandırma veya onlara Batı literatüründen referanslar bulma gayretkeşliğimizden kaynaklanır. Maalesef bu durum oldukça yaygındır. Öyle ki Hz. Peygamberin nübüvvetini veya son Peygamber oluşunu bile Batı'nın oryantalistlerine onaylatma gereği duyarız. Hutbelerimizde ve vaazlarımızda bile onların Hz. Peygamberle ilgili –eğer varsa- olumlu sözlerini bağlamından çıkararak aktarma pahasına da olsa vermekten çekinmeyiz. Aynı şekilde namaz, oruç, hac ve zekât gibi farz ibadetleri de Batılı otoritelere dayandırarak anlatmaktan haz duyarız. Hatta zaman zaman onların emr-i ilâhî olduklarını bile söylemekten çekiniriz. Görünüşte toplumumuzdaki “Batı'nın onayladığı her şey iyidir” düşüncesinin bir sonucu olan bu tutum, aslında Batı medeniyeti karşısında duyduğumuz ezikliğin ve öz güven eksikliğinin bir sonucudur.

Her yeni buluş veya teknolojik gelişmeyle ilgili olarak “Batılılar bunu Kur'an'dan öğrendi” veya “filanca âyetin şu ifadeleri zaten onu bin dört yüz yıl önce haber vermişti” şeklindeki değerlendirmelerimiz de aynı şekilde yorumlanabilir.

Dinî söylemlerimizi bilimsel(!) kaynaklara dayandırma alışkanlığımızın bariz örneklerini tefsir çalışmalarında görürüz. Öyle ki, bu anlayış “bilimsel tefsir” adında bir tefsir türünü ortaya çıkarmıştır.⁸ Bu durumu yanlış bir eğilim olarak yorum-

⁶ Ö.N.Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul, s. 61.

⁷ Age, s. 64.

layan nadir kadın müfessirlerden Aişe Abdurrahman şöyle diyor: “Bilim ve teknoloji bakımından gelişen Batı karşısında Müslümanlar iki yanlış eğilim içerisine girmişlerdir. Bunlardan ilki modern bilime karşı çıkmak ve her yeni gelişmeyi günah olarak görmek; diğeri ise aşağılık kompleksinin bir ürünü olarak her bilimsel gelişmeyi Kur’an’a dayandırma gayretidir.”⁹

Dahası, Kur’an âyetlerini bu şekilde yorumlamak Kur’an’ın icazı olarak sunulmaktadır.¹⁰ Bu “bilimsel mucizecilik”in ulaştığı son nokta ise, Kur’an’ı bir şifre, yani herkesin değil, sadece şifreleri çözmeye başarılı olanların anlayabildikleri bir kitap olarak ilan etmektir. Böyle bir anlayış ise, “anlaşılsın” (Yûsuf, 12/1) ve “insanlara sıkıntı olsun diye değil, okuyup öğüt alsınlar” (Tâ-hâ, 20/2-3) diye bütün insanlığa hidâyet rehberi olan Kur’an’a aykırı bir görüştür.

Dünyamızda artık modası geçmiş olan pozitivizm düşüncesinden kalma bir mantığı çağrıştıran bu yaklaşım sadece Kur’an âyetlerini yorumlama ile de sınırlı değildir. Birçok ibâdet bile, dinî anlamı adeta az görülerek, son derece maddi ve “bilimsel” açıklamalara göre temellendirilmektedir. Bu tarz bir söylem içerisinde, abdest vücuttaki statik elektriği absorbe eden bir araç, namaz insan vücuduna yararlı bir jimnastik, hac ise insanların bağışıklık sistemini geliştiren toplu bir aşılama gibi görülmekte ve yorumlanmaktadır. Hatta maddi unsurlarla açıklanamaması çok zor olan *ruh* bile, “astral ışınal bir beden olup, dünya üzerinde yaşarken kendi beynimiz tarafından inşa edilmiş”¹¹ bir fenomen olarak tanımlanmaktadır. Bütün bu yorumlar, onların dinî önemlerinin göz ardı edilmesi veya yerlerine yeni ibadet biçimlerinin ikame edilmesi gibi sonuçlara yol açmaktadır.

Yine bu tavırlar bazen dinî, bilimle özdeş görmeye veya dinî nasları bilimsel ifadeler gibi görme ve yorumlamaya da neden olmaktadır. Oysa din ve bilim, konuları ve yöntemleri bakımından farklı alanlardır ve her birinin ayrı bir dünyası vardır. Nitekim din, her şeyden önce bir duygu, bir inanç ve bir kabul işidir. Üstelik dinî fenomenlerin rasyonel, toplumsal, kültürel, bilimsel birtakım sonuçları olsa bile, bunlardan herhangi birine indirgenerek açıklanması doğru değildir. Onlar tamamen sosyo-politik bir çerçevede değil, kutsalla olan irtibatları bağlamında ele alınmalıdır.¹²

D- Dinsel söylemlerimizde karşılaştığımız başka bir sorun ise, bizzat söylemin kendisinden değil, onun tartışıldığı ortamın uygunsuzluğu veya onu tartışanların

⁸ Bilimsel tefsir hakkında ayrıntılı bir tartışma için bkz. Salih Akdemir, “İlmi Tefsir Hareketinin Değerlendirilmesi ve On Dokuz Rakamı Üzerine”, A. Dıraz, *Kur’an’ın Anlaşılmasına Doğru*, 1983, içerisinde ss. X-XLVIII.

⁹ M. Akif Koç, *Bir Kadın Müfessir, Aişe Abdurrahman ve Kur’an Tefsirindeki Yeri*, İstanbul, 1998 s. 104.

¹⁰ Örnek olarak, bkz. Süleyman Ateş, *İslâm’a İtirazlar ve Kur’an-ı Kerim’den Cevaplar*, “Kur’an-ı Kerim’in İlmi, Kevni ve Tibbi İcazı”, ss. 192-267.

¹¹ Ahmed Hulusi, *Yaşamın Gerçeği*, 2002, s.27.

¹² Bu konuda bkz. E. Özdalga, “Din Din midir, Yoksa Başka Bir Şey midir?”, *İslâmi Araştırmalar*, C. 13, S. 2, Nisan, 1989.

kişiliğinden kaynaklanır. Son yıllarda televizyon ekranlarında sık sık gördüğümüz dini tartışmalar bu duruma iyi bir örnek teşkil eder. Ramazanlarda ve her kurban bayramında yoğunlaşan bu tartışmalara genellikle, uzmanlık alanlarından ziyade medyatik özellikleri dikkate alınarak çağırılan konuklar katılırlar. Gazali'nin *İlcâ-mü'l-Avam*'ına inat, bu programlarda çoğunlukla son derece akademik ve çok özel konular tartışılır. Farklı mezheplerin varlığını dahi anlamakta güçlük çeken ve kafası netleşmeye muhtaç izleyiciler ise bu programlardan tam bir kafa karışıklığı gibi yararlı bir sonuç(!) elde ederler. Böyle bir sonuç, dinle barışık olmayanlar açısından olumlu kabul edilse de onun, inanan kimseye bir yararı yoktur. Dahası, zaten karmaşık ve anlaşılması zor olan din olgusu, böylesi programlar ve söylemler neticesinde insanlar tarafından anlaşılması ve uygulanması neredeyse imkansız büyüsel bir sistem haline dönüşmektedir. Ayrıca bu tür programlara katılan kişilerin tartışma üslubunun zaman zaman bayağılaşması ve işin tartışmadan kavgaya dönmesi, reyting açısından televizyonculara cazip gelse de, izleyenlerin, dini temsil eden kişilere ve dini konulara bakışını olumsuz yönde etkilemektedir.

Sonuç

Dinsel söylemlerimizdeki bu olumsuzlukların yol açtığı bazı gelişmelerden ilki, dindar kesim veya dini mesleklerle uğraşan kimselerle kendini "seküler" olarak tanımlamayan kişilerin birbirlerini ayrı dünyaların insanları olarak görmeye başlamalarıdır. Başka bir deyişle, bu iki grup birbirlerini anlamamakta ve aralarında bir "sağırlar diyalogu" yaşanmaktadır. Dahası, dindar olmak, normal hayatın dışına çıkmak veya bir çeşit ruhbanlığa girmek gibi algılanmaktadır. Bu imajın oluşmasında şüphesiz genel dini söylemdeki "âhir zaman" edebiyatı oldukça etkilidir. Zira buna göre *Asr-ı Saadet*'ten uzaklaştıkça dünya giderek bozulacak, dini yaşamak çok zor hale gelecektir. Kıyamete dair söylemimiz de bu düşünce üzerine bina edilmiştir ve çoğu kimseye göre insanlar o kadar bozulmuş ve âlâmetleri o kadar belirgin hale gelmiştir ki, artık kıyamet yakındır. "Zamanı ayıplama" insanlar olarak bizlerin eski bir alışkanlığı olabilir; ancak dini söylemdeki geleceğe yönelik bu karamsarlık, dindar olabilmenin gün geçtikçe zorlaşacağı fikrini desteklemektedir.

Bu anlayış genellikle, geçmişin fazlaca kutsallaştırılması ve abartılmasından kaynaklanır. Peygamberimizin ve ashabının birer insan olduğu unutulurken, özellikle de sahabe ve diğer din büyükleri hakkındaki abartılı rivâyetler buna örnektir.

Ortaya çıkan diğer bir olumsuz sonuç ise, dinin bireysel ve toplumsal sorunlarımıza çözüm üretmeyişidir. Gerçi bu konularda söylenenler elbette vardır; ama bunlar genel, soyut, "nasıl?" sorusuna net cevap vermekten uzak klişe sözlerdir. Örneğin trafik kazaları ülkemizin önemli bir sorunudur ve bu konuda dünya sıralamasının zirvesini zorlamaktayız. Yine kan ve organ bağışısı konusunda dinin olumlu katkısı bir yana, kişinin bağışlanan organla ne yapıldığından sorumlu olacağı ya da haşredilirken bu organların eksik olacağı gibi inançlar nedeniyle tam tersi bir işlev görmektedir. Bu tür sorunların çözümünde dinin potansiyelinden yararlanma

konusunda sadece dinî söylem sahiplerinin değil devlet kurumlarının da sorumluluk almaları gereklidir. Yine bireysel anlamda insanların anlam sorunlarına dinden rahatça karşılık bulabildiklerini söylemek zordur.

Hatta halk arasında yaygın cin-büyü gibi bazı inançların insanların huzurunu ve psikolojisini bozucu bir etkide bulunduğu söylenebilir.

Muhatabın durumunun göz önüne alınmaması sonucunda dinsel söylemlerimizde en sık karşılaştığımız başka bir sorun da kuşaklar arası kavga ve uyumsuzluktur. Halbuki insanlara seviyelerine ve konumlarına göre hitap etmek hem pedagojik açıdan gereklidir hem de Peygamberimizden bu yana tavsiye edilen bir yöntemdir. Hıristiyanlık ve Budizm gibi dinlerde çok iyi örneklerine rastladığımız halde, bizde dinî metinlerin farklı tarzlarda sunumları yok denecek kadar azdır. Mesela, Yüce Kitabımız Kur'an'ın sadece yetişkinlere yönelik tek ve standart bir mealı vardır. Çocuklara ve gençlere yönelik meal, hadis, İslâm tarihi gibi konulardaki yayınlar ise neredeyse hiç yoktur.

Farklı yaklaşımların sergilendiği konu ve alanlarda ise karşılaşılan problem, İslâm'dan herkesin ve her kesimin farklı şeyler anlamasıdır. Ortada âdeta "İslâmınızı nasıl alırsınız?" gibi bir durum söz konusudur. Bu izafilik bir yere kadar normal görülebilir; ancak bu dağınıklığın elbette pek çok olumsuz etkisi vardır. Bu durum aslında İslâmî gelenekten de kaynaklanmaktadır.

Mesela fıkıhçıların kafasındaki İslâmiyet veya Müslüman tipi ile tasavvufçularınki aynı değildir. Günümüzde de dinî söylemde bulunan kişi veya gruplar dinin belli bir yönünü ön plana çıkararak, herkesin dinden anladığının farklı olmasına neden olmaktadır. Üstelik "İslâm'a Göre ..." başlığını taşıyan ve kişilerin kendi anlayışlarını İslâm'a mal etmelerinin sonucu olan pek çok yayınlara karşılaştığımız. Ayrıca dinî grup veya kişiler bazında "o ne diyorsa öyledir" anlayışı ve halkımız arasındaki "kitap kültürü" ("ben bunu kitaptan okudum" tavrı) buna eklenebilir.

Son olarak, neyin dinle doğrudan ilgili olduğu, neyin töre veya gelenek olduğu ayırımının yeterince anlatılamaması da bir başka sorundur. Özellikle töre cinayetlerinin gündemde olduğu şu günlerde bu konu daha önemli hâle gelmiştir. Kadınlara karşı tavrın veya bazı olumsuz geleneklerin kimi kişilerin ve bazı "aydın"ların zannının aksine dinden kaynaklanmadığı veya dinin bunları hoş karşılamayacağı açığa kavuşturulmalıdır. Ayrıca "günah!!", "çarpılırsın!!", "yanarsın!!" tavrı da bunlara eklenirse din âdeta baskıyla özdeş hale gelmektedir. Toplumda aydın kabul edilen bazı kişilerin ateist olma hikâyelerinde buna dair örnekler bulmak mümkündür. Bunlardan birisi şöyledir:

"Allah'ın varlığı daha lise yıllarında kafama takılmıştı. Varsa eğer niçin görünmüyordu? Hadi görünmesi bir yana yalvar yakar dua ettiğim halde niçin isteklerimin hiç birine cevap vermiyordu? Her tarafta kötülükler artıyor, insanlar haksız yere öldürülüyor fakat Allah yerinden bile kıpırdamıyordu.

Varlığı konusunda şüphelerin iyice artmaya başladı. Düşündüm, taşındım sonunda şüphelerimi gidermenin bir yolunu buldum. Onu çok kızdıracağını düşündü-

ğüm şeyler yapmaya karar verdim, sırf 'bakalım ne olacak' diye.

Bir gün tuvalete besmele çekerek girdim. İçeride bildiğim bütün duaları okudum. Öyle fısıltıyla falan da değil, basbayağı yüksek sesle. Bekledim, hiçbir şey olmadı. Bu deneyleri defalarca tekrarladım. Cesaretim arttı, sonunda Allah'a inanmanın anlamsız olduğuna inandım." Bir başkası da Allah'ı tuvaletlerde öğrenci döven sigaracı avcısı despot bir lise bir müdürü gibi gördüğünden bahseder.¹³

Unutulmaması gereken bir başka yanlış alışkanlığımız da "bakmayın yanlış uygulamalara, bizim teorimiz sağlamdır" söylemidir. Bu bahaneye sığınarak birçok yanlış ve eksiği kolayca meşrulaştırırız. Örneğin buna göre "neden müslümanlar dünyada hep ezilen konumundadır?" sorusunun cevabı, "gerçekten İslâm'ı yaşamıyorlar, Kur'an'dan uzaklaştılar da ondan" biçimindedir.

¹³Yalçın Çetinkaya, "Türk Usulü Ateizm", *İzlenim*, Aralık, 1992, s. 4.